

Вільям Шекспір

(До 350-річчя з дня смерті)

Видатні діячі минулого своїми величними мистецькими творами ведуть нескінченку розмову з своїми наступниками.

Четверте сторіччя глибиною своїх думок, художньою проникливістю в життя зорі людству геній Вільяма Шекспіра. Його гуманістичне мистецтво вічне, прекрасне, завжди молоде, не підвладне часові.

Давно вже кануло в небуття «шекспірівське питання», прихильники якого відмовляли синові простолюдина із Стратфорда-на-Ейвоні В. Шекспірові в авторстві тих поетичних полотен, яким судилось стати пам'ятками світової культури.

Для Шекспіра-людини справжнім університетом стало життя. Його твори свідчать про широту світогляду автора, глибокі різнобічні знання, нестримний розвій думки, про значне коло інтересів.

У системі ідейно-філософських, літературно-естетичних поглядів англійського письменника значне місце посідають його думки про роль мистецтва в суспільстві. Ці думки розсіпані в його книгах. Не вишукано-пишні епітети й метафори, не брязкіт поетичного марнослів'я становлять красу поетичної творчості, а правда, простота, природність. Устами Меркушіо в трагедії «Ромео і Джульєтта» письменник накликає чуму «на всіх... шепелявих, манірних і химерних кривляк». Манірний стиль поезії, яким задушковувалась бездумність, душевна убогість аристократичної літератури часів Елізавети, викликає роздратування Шекспіра. Така поезія, на його думку, — це «піниста суміш, з допомогою якої вони (поети.— М. П.) всюди висловлюють найдурніші і найбезглуздіші думки, а дмухли на них...— і бульбашок наче не було».

Правдолюб і гуманіст, з його глибокою вірою в силу і розум людини (вона ж бо «вінець усього живого»), своєрідним баченням і сприйняттям світу Шекспір-мислитель відчутний у всьому, чого торкалась його поетична натура. Справді, у творах письменника скрізь відчувається живий подих художньої правди, реалістичний струмінь.

З іменем В. Шекспіра пов'язана дальша еволюція жанру сонета, його художньо-тематичне збагачення в англійській і світовій літературі. Сонети Шекспіра відзначаються глибиною і насиченістю переживань, філософськими узагальненнями, гостротою думки, художньою витонченістю вірша. У сонетах намічаються теми і конфлікти майбутніх трагедій — смисл і мета людського життя, смерть і безсмертя, дружба і любов, а відомий 66-й сонет у мініатюрі втілює в собі конфлікт «Гамлета». «Ключем, яким відкривається серце поета», назвав сонети Шекспіра Вордсворт.

І все ж Шекспір був і залишається «королем драматичних поетів». Його драматичні твори Карл Маркс вважав вершиною театральної культури, а її автора — поряд з античним драматургом Есхілом — одним з найбільших геніїв, якого будь-коли народжувало людство. Душі драматурга була доступна вся гама людських почуттів. У його п'єсах примхливим візерунком сплелися трагічне і комічне, гостра критична думка і глибокий ліризм, буденність і святковість у житті, широке відображення навколишньої дійсності від непідробної правди життя і до буйного творчого вимислу. Творам Шекспіра властиві велика художня правда, масштабність подій, монументальність образів, глибокі пристрасті героїв.

Із драм Шекспіра першими були написані і побачили сцену комедії та історичні хроніки. Такий початок був цілком закономірний. Динамізм, дотепність, запальність сповнюють комедії Шекспіра. Хай ще немає багатогранності характерів, індивідуалі-

зації персонажів, але є життя. Ф. Енгельс у першому акті «Віндзорських витівниць» вбачав більше життя і руху, ніж у всій німецькій літературі.

Грайливою розважальністю, узором найрізноманітніших пригод, непорозумінь, буйних веселощів і радощів сповнені сюжети комедій «Сон літньої ночі», «Багато галасу даремно», «Дванадцята ніч», «Приборкання непокірної» та ін. Змітаючи все на своєму шляху, долаючи фальш, лицемірство, егоїзм, тупість, торжествує свою перемогу щире людське кохання. Та не раз під серпанком іскристих веселощів драматург ставить серйозні проблеми сучасності.

Живучи на рубежі умираючої феодальної і народжуваної капіталістичної епох, В. Шекспір не тільки бачить їх різючі болячки, а й гострим пером бореться з ними. Старий світ дворянства, що тріщить під неминучим наступом грошового мішка буржуа, він дотепно висміює в образі Фальстафа («Віндзорські витівниць»). Багато звичок, уподобань, смаків, інтересів успадкував цей герой від своїх родовитих предків-феодалів. Та вже неспроможний він жити по-старому. За власним зізнанням, «засвоївши дух часу», сер Джон Фальстаф в'юнить, пристосовується, лицемірить, ошукує, йде на будь-який компроміс із совістю, тільки б вижити, утриматись на поверхні життєвого моря. Свою нікчемність і паразитизм він прикриває мішурою рицарської величі. І в той же час йому притаманна спостережливість розуму, в його уста автор вкладає критичні випадки проти сучасності. Як непотріб, віндзорські кумоньки викидають Фальстафа з корзиною для брудної білизни.

Сміючись, драматург допомагає людству назавжди попрощатись з феодальним минулим. Хижість і бездушність, жорстокість і неблаганність світу капіталу вже в час його первісного нагромадження Шекспір уособлює в образі лихваря Шейлока в комедії «Венеціанський купець». Соціально-класова природа цих і інших героїв В. Шекспіра надзвичайно складна. Вони виразно увібрали в себе риси різних епох. До того ж не носіями якоїсь однієї пристрасті чи риси людського характеру виступають персонажі В. Шекспіра. Як геніальний митець, англійський драматург художньо сприймає і освоює життя у всій його складності, суперечливості. Тому й герої його творів постають перед нами у всій багатогранності рис своїх характерів, думок, почуттів, у вияві свого життєвого досвіду, симпатій і антипатій, постають як породження конкретно-історичної епохи, часу.

Чимало уваги приділяв драматург історії рідної землі. Його творчу уяву заповнюють драматичні сторінки минулого. Він пише історичні хроніки «Генріх VI», «Річард III», «Річард II», пізніше «Генріх IV», «Генріх V» та ін. У них письменник відображає події, факти, співзвучні його сучасності. Історичні паралелі допомагали сучасникам розв'язувати актуальні питання. Драматург засуджує тиранію, егоїзм правителів, їхню байдужість до інтересів народу. Хоч народ у В. Шекспіра і не становить якоїсь самостійної політичної сили, та без його участі він не змальовує жодної значної події в країні.

Всесвітню славу здобули трагедії В. Шекспіра, які, власне, й становлять вершину його творчості, так звані «великі трагедії» — «Гамлет», «Отелло», «Король Лір», «Макбет». Перша його трагедія «Ромео і Джульєтта» — це гімн кохання. Щастя закоханих, їхні надії розбиваються об мур жорстокого світу феодальних міжусобиць та кривавої помсти. Ромео і Джульєтта гинуть, та перемагає нове, принесене епохою відродження. Миряться ворогуючі родини, витравляється з свідомості феодальна ворожнеча і злоба. Торжествує ідея любові, дружби, гармонії у людських взаєминах.

Глибокі роздуми сповнюють дальшу творчість письменника, в ній все більше місця посідає трагічне. Воно у В. Шекспіра, як і в його сучасників, породжувалось трагізмом епохи. Невідповідність ідеалів і дійсності й породжує у Шекспіра подекуди песимістичні настрої, глибокий трагізм конфліктів у його творах, що мають виразно соціальний характер і поглиблюються конкретно-історичними подіями часу.

Трагічні герої Шекспіра сповнені почуття людської гідності, світлих прагнень, у них незборимі духовні сили. Всі вони пройняті глибокою вірою в Людину.

«Гамлет» — одна з найскладніших трагедій світової драматургії. Протягом віків вона викликала найрізноманітніші, часто суперечливі судження й тлумачення.

Сприймаючи гуманістичні ідеї епохи, сповнений великої віри в людину, Гамлет, повернувшись на батьківщину, де зіткнувся з соціальним і моральним злом, підступністю, підлістю, — тим, що суперечило його уявленню про світ, про людські взаєми-

ни. Це смертельно ранить душу Гамлета. Перед ним постає складне питання — бути чи не бути: стати на боротьбу зі злом чи примиритися, піти з життя? Після болючих роздумів він помстився за смерть батька, все більше переконуючись у необхідності боротьби.

Ворогом расової і станової нерівності, пристрасним захисником справжньої людяності виступає В. Шекспір у трагедії «Отелло». Розкривши зіткнення протилежних світоглядів, ідеалів, ставлення до життя людей, породжених однією й тією ж епохою Відродження, драматург з боєм відзначає, як світ егоїзму, недобропорядності, ошуканства завдає невимовних страждань. Він констатує, як одна епоха народжує Отелло з його глибокою вірою у найкраще в людях, у торжество добра над злом, гармонію розуму і почуття, з його відданістю високим ідеалам, благородством. І Яго — егоїста і кар'єриста з його холодним розрахунком, жорстокістю й лицемірством. Трагедія «Отелло» — це заклик розпізнавати Яго, рішуче розправлятися з їх людино-непависницькою філософією.

У той час, коли країну огортав морок деспотизму й тиранії, коли кривавиця шугала по землі, а ідеали гуманізму все більше нехтувались і мрії про світлі дні віддалялись, В. Шекспір пише найскорботніші, найпохмуріші трагедії «Король Лір» і «Макбет».

Пізніше Шекспір пише так звані римські трагедії — «Юлій Цезар», «Антоній і Клеопатра», «Коріолан», у яких виразніше чується аналогізм до сучасного авторові життя, а в останні роки своєї творчості — так звані романтичні драми, як «Буря», «Зимово казка». Хоч небачений казково-дивний світ, героїзм, швидка зміна ситуацій, легкість, грайливість слова, барвистість картин, віра в людину, в торжество прекрасного сповнюють нові твори драматурга, та в основі їх лежать конфлікти, людські долі, відомі нам з «великих трагедій».

Творчість В. Шекспіра стала величчям надбанням світової культури. Вона мала благотворний вплив на розвиток літератури й мистецтва багатьох країн, була своєрідною школою для цілих поколінь письменників, митців. Творчу розмову з великим попередником вели Лессінг, Гете, Шіллер, Гюго, Пушкін, Шевченко, а також багато їхніх сучасників і наступників. Творчість Шекспіра надихала не одного художника, композитора, актора.

Український читач і глядач вперше ознайомилися з творами В. Шекспіра з російських перекладів та вистав мандрівних труп і харківського театру Штейна, пізніше Млотковського. Велику роль у популяризації його драм відіграли гастролі по Україні видатного негритянського актора Айри Олдріджа (у 60-х роках XIX ст.). Серед українських діячів першим високо оцінив творчість Шекспіра Т. Г. Шевченко, а пізніше — П. Мирний, М. Старицький, І. Тобілевич, І. Франко, Л. Українка; в радянську добу — І. Кочерга, М. Рильський, П. Тичина, О. Вишня та ін.

Українською мовою перекладали твори Шекспіра М. Старицький, П. Куліш, Ю. Федькович, М. Кропивницький, І. Франко, Леся Українка, М. Рильський, І. Степаненко, М. Бажан, В. Мисик, Б. Тен, М. Лукаш та ін. І. Франко заклав фундамент українського шекспірознавства. Чимало доклали зусиль до вивчення великої спадщини англійського письменника радянські літературознавці: С. Родзевич, А. Шамрай, О. Білецький, М. Рудницький, Т. Якимович, Н. Модестова, І. Ваніна, Б. Шайкевич та ін.

На українській сцені драми В. Шекспіра з'явилися лише в радянський час. Сьогодні Шекспір серед тих, хто бореться за великі гуманістичні ідеали людства, за красу життя, за Людину.

П. Т. МАРКУШЕВСЬКИЙ
(Одеса)